Biganəlik, yoxsa düşmənçilik

Qəbələdə Alban qəbiristanlığı niyə dağıdılıb?

Tarixi keçmişimizin mötəbər izini məhv etmək cinayətdir

Qafqaz Albaniyasında oda, Günəşə etiqad və məhəbbət o qədər güclü olub ki, xristianlığı qəbul etdikdən sonra da onların özlərinə məxsus bir çox bədii ornament və elementləri xaç rəmzlərində öz əksini tapıb. Bu xaçlar meşəlik ərazidəki alban qəbiristanlığındakı mərhumun xatirəsini yad etmək üçün ucaldılan qəbir abidələrində də diqqəti çəkir. Tanınmış ingilis alimi A. Van bu barədə yazır: "Qafqaz albanlarının qədimdən riayət etdikləri və hələ o zamanlar mərhumun xatirəsini yad etmək kimi adətə görə, adsız qəbir daşları – xaç daşları vardı".

“Tapdığım muncuqların nə qədər dəyərli olduğunu bilmirdim”

Bəs, Alban qəbir daşlarını qoruya bildikmi? Onlar XXI əsrin əvvəlinədək ciddi dağıntılara məruz qalmamışdı. Metal və qızıl axtaran dedektor alətlər Qəbələyə ayaq açdıqdan sonra isə vəziyyət tamamilə dəyişdi. Bu barədə meşəlik ərazidə alban qəbiristanlığının axtarışında mənə dəstək olan Tarix İnstitutunun doktorantı Rəşad Seyidov deyir:

– Bizim Əmirvan kəndi yaxınlığında kifayət qədər araşdırılmalı alban qəbirləri, yarğanlıq ərazidə isə mağara var. Alban qəbirləri bir ərazidə deyil, meşənin müxtəlif yerlərində topa şəklindədirlər. Həmin qəbiristanlıqların hüdudları daxilində qəbirlərin quruluşu onu deməyə əsas verir ki, burada müxtəlif təbəqələrin nümayəndələri dəfn olunub.

Bu qəbiristanlıqlardan biri də bizim torpaq sahəmiz yaxınlığında yerləşir və mən orada çox olmuşam. Hər bir qəbir daşını yaxşı xatırlayıram. Onların arasında xüsusi seçilən, üstündə ox - kaman, Alban xaçı, küp, insan şəkilləri və yazılar olanlar vardı.

Ən iri qəbir daşlarından biri də yolun kənarında idi. Amma bir gün torpaq sahəmizə gedəndə onu əvvəlki yerində görmədim, bir kənara atılmış, yeri isə qazılmışdı. Bunları qızıl axtaranlar etmişdi. Ətrafı diqqətlə nəzərdən keçirdikdə bir neçə muncuq, tunc qolbağı və küp parçaları tapdım. Qiymətli əşyaları aparmışdılar. O vaxt məktəbdə oxuyurdum, tapdığım muncuq, qolbağı və küp parçasının nə qədər dəyərli olduğunu bilmirdim. Hər bir tapıntının torpağa basdırılan vaxt, o ərazidə mövcud olan ictimai, siyasi həyatın mənzərəsini əks etdirdiyindən xəbərsiz idim. Mənim üçün adi bəzək əşyalarından başqa bir şey deyildilər. Uzun müddət evdə saxladım, çox təəssüf ki, bu gün onlar məndə yoxdur, itiblər.

Söhbətə davam edən Rəşad Seyidov maraqlı bir məlumat da verdi. Onun sözlərinə görə, o vaxtlar təsərrüfat küpləri barədə də danışırdılar. Kənd sakinlərinin dediyinə görə, saxsı küplərin bəzisində şərab komponentlərinin izi qalıbmış. Bu onu göstərir ki, Qafqaz Albaniyası qədim şərabçılıq mərkəzlərindən biri olub.

Haşiyə: Alimlərin bildirdiyinə görə, 2400 il bundan əvvəl qəbələlilər indi olduğu kimi taxılçılıq, heyvandarlıq, bağçılıq, üzümçülük və şərabçılıqla məşğul olublar. Şəraba dərman kimi, insanlararası münasibətləri həlimləşdirən amil kimi, düşüncəyə təsir göstərən maddə və çox qiymətli mal kimi baxıblar. Şərabın dindarlıq, əczaçılıq, cəmiyyət üçün əhəmiyyəti böyük olub.

Biganəliyimiz...

Söhbət edə-edə Alban qəbiristanlığına doğru getdik. Kol-kos basmış ərazidən keçərək meşəliyə daxil olmaq mümkün olmadı. Kolluğun ətrafından fırlanaraq zoğal ağacının yanındakı açıq sahədən qəbiristanlığa daxil olduq.

Ərazidə isə sındırılmış, topa şəkilində yığılmış qəbir daşları, çuxurlar, çalalar və mal - qara vardı. Sanki, inəklərin otlaq sahəsidir. Bunlar xalqımızın çoxəsrlik tarixi keçmişindən yadigar qalmış tarix və mədəniyyət abidələrinin diqqətdən kənarda qaldığını göstərirdi. Bu həm də müvafiq orqanların məsuliyyətsizliyi və bizim tarixi irsimizə biganəliyimizin nəticəsi idi. Halbuki ərazi mühafizə olunmalı, qorunmalı idi. Əgər qoruya bilmiriksə və “Biz müsəlmanıq, qəbir daşlarında xaç var, bizə aid deyil” təfəkkürü ilə yaşayırıqsa, onda bir çox tarixi abidələrimizə başqaları sahib çıxacaq, özünküləşdirəcək, “mənimdir” deyəcəklər. Ermənilər kimi.

Unutmayaq ki, onlar ilkin mərhələdə Azərbaycan torpaqlarında məskunlaşıb, sonrakı mərhələdə bu torpaqları özününkü elan etmək üçün tarixi abidələrimizə göz dikib, imkan daxilində onu öyrənib və daha sonrakı mərhələdə isə mənimsəyiblər. Nəhayət, onları özünün maddi - mənəvi irs nümunələri elan edib, tirajlayıb və yayıblar. Ermənilər beynəlxalq ictimaiyyətin rəyini çirkin niyyətlərinə istiqamətləndirməyə çalışıblar.

Bu barədə yazıçı Fəxri Uğurlu yazır:

– Bəli, Albaniya əhalisinin çoxu sonradan müsəlmanlaşdı, ancaq bu, özündən əvvəlki dini-mədəni irsə biganə yanaşmağa bəraət qazandırmır.

Necə deyərlər, yeməyənin payını yeyərlər – bir də onda ayıldıq ki, Azərbaycan ərazisindəki xristian mədəniyyəti qalıqları bütün dünyaya erməni-qriqorian irsi kimi təqdim olunur.

Əlavə edim ki, son dövrlərdə alban dini - mədəni irsinə sahib çıxmaq iddiasında olan gürcülər də fəallaşıb.

... və şayiələr

Meşəlik ərazidəki alban qəbiristanlığının dağıdılmasında şayiələrin də rolu az olmayıb. Bu barədə Rəşad Seyidov deyir:

– Məktəbdə oxuyurdum. Qədim qəbirlərdə qızılın olması barədə şayiələr böyük sürətlə yayıldı, naməlum adamlar qızıl axtarmaq adı ilə kortəbii qazıntı işləri apardılar. Bu qəbir abidələrin böyük əksəriyyəti onlar tərəfindən dağıdıldı. Yüz illərin, min illərin informasiyasını özündə saxlayan abidələr məhv edildi. Bu cinayətdir!

Bəli, müsahibimiz haqlıdır. Bu cinayətdə onlarla birlikdə hərəkət edən, qəbir abidələrinin yeri barədə məlumat verən, yəni onlarla ortaq olan yerli sakinlər də cavabdehlik daşıyırlar. Əslində hamısı bir yerdə işləyib. Qiymətli bir şey tapan kimi öz aralarında bölüşüblər, dəllallara yüksək qiymətə satıblar. İstisna deyil ki, bir hissəsi ölkədən çıxarılaraq ermənilərə satılıb.

Rəşad Seyidovun sözlərinə görə, bu rayonun ərazisində birinci hadisə deyil. Əvvəllər də Qəbələ rayonunun müxtəlif ərazilərində qızıl axtaranlar bəd niyyətlərini həyata keçirmişdilər:

– Yiyəsizlik, laqeyd münasibət səbəbindən qədim qəbiristanlıqlar, dini xatirə abidələri, digər dəfn yerləri, o cümlədən, kurqanlar və torpaq qəbirlər kompleksləri, küp qəbirlər, qədim təsərrüfat yerlərinin qalıqları dağıdılmış, qiymətli nə varsa oğurlanmışdı. Bir tarixçi kimi bu, məni çox narahat edir. Elə bil ki, kimlərinsə əli ilə bu tarixi keçmişimizi qəsdən yox etməyə çalışırlar”.

Axtarış uğursuz oldu

Başımız söhbətə qarışdığından az qala qəbir daşlarından birinin altında qazılmış çuxura düşəcəkdim. Bir an özümü toparladım, diqqətlə ornament və müxtəlif elementlərlə zəngin dördbucaq formasında olan qəbir daşını nəzərdən keçirdim. Daşın altında 1,5 – 2 metr dərinlikdə çuxur qazılmışdı. Onun çökməməsi üçün isə altına uzununa dirəklər, ağac tirlər qoyulmuşdu. “Çuxurda qızıl hərislərindən ola bilsin ki, nəsə qalıb” düşüncəsi ilə onun içərisinə düşüb “axtarışımı” davam etdirsəm də, küp qırıntılarında başqa heç nə tapmadım. Kimliyi bilinməyən şəxslər tarixi məzarı bərbad hala salmışdılar.

Bir sözlə tayfa başçısına və ya tayfa iyerarxiyasında yüksək mövqe tutan şəxslərə aid olduğu ehtimal olunan qəbirdəki sümüklər çıxarılıb ətrafa atılmış, küplər sındırılmış, qiymətli əşyaları oğurlanmışdı.

3–4 metr aralıda torpaq təpəsi daha dərin çuxurdan xəbər verirdi. Yanılmamışdım, qazılmış çuxur 3 metrdən dərin idi və traktorla qazılmışdı. Bu da ərazidəki qəbirlərin dərinliyinin ən azı 1,2 metrdən 3,1 metrə qədər olduğundan xəbər verirdi. Dağıntı yalnız bu iki qəbirlə bağlı deyildi. Ətrafdakı dağıdılmış qəbir daşlarının böyük əksəriyyəti tamamilə məhv edilmişdi - qazılmış qəbirlər, sındırılmış baş və sinə daşları... Xoş olmayan acınacaqlı mənzərə vardı.

Bu dağıntılar arasında yarı torpağa batmış və üzərində xaç olan daş marağıma səbəb oldu. Onun ətrafını təmizləmək üçün xeyli zəhmət çəkməli oldum. Xaç daşı daha çox Yenivəng xaç daşlarına oxşayırdı və qəbir daşının bir parçası idi. Qızıl hərisləri “qəbir daşının içərisində qızıl var” düşüncəsi ilə onu sındırmışdılar. Bu sizə qəribə gəlməsin, doğrudan da qəbir daşları sındırılaraq icərisində qızıl axtarılıb. Ətrafa səpələnmiş sındırılmış daşlar da bunun sübutudur. Ürəkağrıdıcı bir mənzərəni seyr etmək mənim üçün çox ağır idi.

Gördüklərim onu deməyə əsas verir ki, bu yerlərin ətraflı araşdırılması kifayət qədər faydalı nəticələr verə bilər. Gec də olsa, tədqiq edib tariximizin qədimiliyi barədə mühüm faktlar əldə edə, bir sıra sirləri işıq üzünə çıxara bilərik. Ciddi işlər görülməlidir. Unutmayaq ki, Qafqaz Albaniyasının tarixi yalnız bir neçə icmanın, ya etnik qrupun yox, bütövlükdə ölkəmizin, xalqımızın tarixidir.

Bununla yanaşı yerlərdəki abidələri təbliğ etməliyik, uşaqlara, gənclərə abidələrimizin mahiyyətini, tarixini, əhəmiyyətini anlatmalıyıq. İmkan verməməliyik ki, alban qəbiristanlığında qiymətli nə vardısa oğurlanıb aparsınlar. Tariximizə sahib çıxmalıyıq. Olan – qalanı heç olmasa qorumalıyıq.

(ardı var)

Pünhan ƏFƏNDİYEV,
“Xalq qəzeti”

Xalq qəzeti .- 2023.- 4 avqust.- S.8.